

MODERNIZAREA INSTITUȚIONAL-POLITICĂ A BUCOVINEI: INSTITUIREA DIETEI PROVINCIALE (1848– 1861)

Mihai-Ștefan Ceașu

Problema "modernizării" instituțiilor politice din Bucovina, la fel ca și a celor din celelalte provincii și din capitala imperiului, ca formă de renovare și de adaptare a vechilor instituții politice din Monarhia de Habsburg la cerințele societății de dezvoltare pe cale burgheză, își are începutul în timpul revoluției de la 1848. În cadrul acesteia, chestiunea instituirii unei diete sau, mai bine zis, a unei adunări legislative provinciale proprii, a fost una de maximă importanță și ea s-a aflat în consonanță deplină cu doleanța dobândirii autonomiei și a statutului de provincie de coroană pentru Bucovina.

Climatul politic favorabil satisfacerii cerințelor popoarelor din imperiu, instituit la Viena în urma înlăturării regimului absolutist, prin revoluția din martie 1848 și promulgarea, o lună mai târziu, a unei Constituții liberale², a influențat puternic mișcarea națională autonomistă din Bucovina, în fruntea căreia s-au aflat un număr de reprezentanți ai elitei politice românești din provincie, precum episcopul ortodox Eugeniu Hacman, frații Hurmuzaki, baronul Ioan von Mustață, Iordachi von Vasilco ș.a. Ca urmare, în "Petiția țării" din iunie 1848, care dădea expresie, prin revendicările formulate, nemulțumirilor acumulate în provincie, chiar la primul punct se cerea autonomia provincială și încuviințarea reunirii anuale, în Cernăuți, a unei diete proprii. Sub influența ideilor liberale ale momentului, se cerea ca în viitoarea Dietă a Bucovinei să fie reprezentate, *în egală măsură*, toate stările sociale existente în provincie, fără deosebire de religie, "și anume: clerul, marea proprietate funciară, intelighenția, starea orășenească și țărănească"³, depășindu-se astfel, într-o anumită măsură, modelul de alcătuire a dietei de sorginte medievală.

Problema participării la actul de guvernare a provinciei, a fost una din chestiunile ce au preocupat profund societatea românească, chiar de la începuturile stăpânirii habsburgice în Bucovina, având un puternic impact asupra stării sale nobiliare, ce-și asumase rolul de clasă conducătoare. Uneori, insistența în această direcție a condus chiar la situații conflictuale cu autoritățile imperiale care, sub influența iosefinismului, tindeau spre a limita rolul politic al

nobilimii în favoarea statului⁴. Patenta împăratului Iosif al II-lea din 1787, ce stabilea condițiile în care starea nobiliară bucovineană putea participa la lucrările Dietei Galiției, provincie în care Bucovina fusese inclusă cu un an mai înainte, ca un simplu ținut administrativ, nu a fost o soluție de lungă durată. Distanța, costurile mari de participare, necunoașterea limbii în care erau purtate discuțiile în cadrul adunării ș.a. au fost tot atâtea motive de nemulțumire ce au dus, în cele din urmă, la boicotarea Dietei galițiene. Aceste împrejurări au favorizat, între altele, acumularea unor profunde stări de nemulțumire în provincie. În Bucovina, mereu nu s-a acceptat ideea includerii în regatul Galiției și, totodată, aceasta nu și-a aflat niciodată reprezentarea intereselor sale esențiale în adunarea stărilor galițiene. De altfel, în cadrul sistemului politic absolutist, instituit în imperiu de cancelarul Metternich la terminarea războaielor antinapoleoniene, dietelor stărilor din provincii le reveneau doar un loc și un rol politic simbolic.

În raportul său din 3 iulie 1848, privitor la cererile din "Petiția țării", căpitanul districtului bucovinean, George von Isăcescul, pornind de la aceste situații anterioare, considera că autonomia și desprinderea de Galiția erau doleanțe justificate atât de deosebirile de limbă, religie și obiceiuri, cât și de statutul anterior anexiunii austriece, când Bucovina, întotdeauna a constituit o parte a principatului Moldovei și niciodată a regatului Poloniei. Totodată, Isăcescul considera necesară instituirea unei diete proprii a Bucovinei, în care să fie reunite toate stările, drept singura formă de reprezentare a tuturor intereselor provinciale. Această situație îi apărea cu atât mai justificată, cu cât, în urma alegerilor pentru Reichstag din iunie 1848, desfășurate după prevederile noii legi electorale, Bucovina trimisese în înaltul for legislativ central șapte deputați țărani, în majoritate neștiutori de carte, interesați mai mult de aspectele ce priveau clasa socială din care proveneau, în special de desființarea sarcinilor clăcășești, decât de interesele generale ale provinciei. Ultimele urmau a fi reprezentate de deputatul orașului Cernăuți, prefectul gimnazial Anton Kral, în calitate de singur reprezentant al orașelor și al celorlalte stări⁵.

La rândul său, contele Agenor Goluchowski, vicepreședintele guvernului Galiției, în raportul său adresat la 14 iulie 1848 președintelui Consiliului de Miniștri și ministrul de interne, Anton Freiherr von Doblhoff, recunoștea că instituirea unei diete era o chestiune de maximă importanță pentru Bucovina, deoarece "acum stările provinciale după documentul Constituției au să ia o influență fundamentală asupra administrației țării, sfatului și deciziei lor le sunt atribuite cele mai mari interese ale provinciei"⁶. Goluchowski considera totodată că această problemă reprezenta și o chestiune de politică externă de un deosebit interes pentru Monarhia de Habsburg, cu referire specială la principatul Moldovei învecinate "care simpatizează cu Bucovina, ca aparținând unuia și aceluiași neam și cu Austria – mai ales de când aceasta a intrat în rândul statelor constituționale". Pentru toate aceste motive apărea ca importantă

instituirea unei diete proprii, în care această provincie să-și poată realiza interesele sale specifice, "pentru a avea grijă de dezvoltarea naționalității sale și pentru a se preocupa de promovarea prosperității sale materiale și spirituale"⁷.

Luând în discuție revendicările din "Petiția țării", Ministerul de Interne din Viena notifica la 1 august 1848 Guvernământului Galiției, faptul că cererile privitoare la autonomie și la instituirea unei reprezentanțe provinciale, nu mai erau de domeniul guvernului central și, ca urmare, au fost înaintate recent constituitei Diete imperiale (Reichstag) care urma să delibereze în toate chestiunile referitoare la împărțirea monarhiei în provincii, la înființarea unor diete provinciale ș.a.⁸.

Elita politică românească va căuta să profite de momentul înscăunării împăratului Franz Iosif, prezentând la 20 ianuarie 1849, printr-o deputație sosită la Olmütz, pe lângă omagiul Bucovinei și doleanțele sale esențiale⁹. Totodată, la 9 februarie 1849, deputația condusă de episcopul ortodox Eugenie Hacman și compusă din profesorii de teologie: Ion Calenciuc, Constantin Popovici și Nicolae Hacman; din marii proprietari: Eudoxiu von Hurmuzaki, Iordachi von Vasilco, Iacob von Miculi, Cristof von Petrovici, Mihai von Zotta și Alexandru von Goian; precum și din deputații în Dieta imperială: Mihai Bodnar și Anton Kral, a înaintat Dietei reunite la Kremsier un amplu Promemoriu la "Petiția țării" din iunie 1848, prin care se solicita, în mod temeinic argumentat, despărțirea de Galiția și acordarea autonomiei provinciale pentru Bucovina¹⁰.

În urma insistențelor reprezentanților elitei politice bucovinene, la 28 februarie 1848 Dieta imperială a luat în dezbatere problema statutului acestui teritoriu în cadrul monarhiei. Comisia desemnată să hotărască organizarea viitoare a Austriei, după audierea raportului asupra celor patru memorii contra și patru pentru despărțirea Bucovinei de Galiția, a decis, la propunerea deputatului polon Francisc Smolka, înscrierea Bucovinei în proiectul de Constituție, ca una din cele 14 provincii ale imperiului. În luarea acestei hotărâri au primat rațiunile de politică externă, considerându-se că prin intermediul unei Bucovine autonome și prospere economic și cultural s-ar putea realiza atragerea românilor din Principatele Române în sfera de influență politică austriacă și ar putea fi diminuată influența Rusiei asupra ucrainenilor rusofili¹¹. Cu toate că proiectul a fost respins de împăratul Franz Iosif și Parlamentul din Kremsier dizolvat, Curtea imperială a reținut dorința reprezentanței naționale și, ca urmare, Bucovina a fost înscrisă în Constituția din 4 martie 1849, ca o țară sau provincie de coroană a imperiului Austriei, cu titlul de ducat și cu un guvernământ propriu în Cernăuți¹².

Noua lege fundamentală urmărea transformarea ansamblului Monarhiei de Habsburg într-un stat constituțional modern, după teoria dreptului public din secolul XIX, dorind să pună o temelie unitară imperiului, într-o viziune centralistă, în care provinciilor le era garantată autonomia în limitele

prevederilor constituționale. Puterea legislativă, în problemele ce priveau ansamblul monarhiei, urma să fie exercitată de împărat și Dieta imperială (Reichstag), iar în cele ale provinciilor, de monarh în uniune cu fiecare dietă provincială (Landtag), luată separat¹³.

Guvernul Schwarzenberg, prin această nouă Constituție, dorea să modernize și să dea un caracter mai democratic dietei, de adunare legislativă provincială, în care să fie reprezentate toate interesele provinciale și nu doar cele ale stărilor privilegiate, ca în trecut. Ca urmare, paragraful 78 al Constituției din martie 1849 stipula că: "alcătuirea dietei se încuviințează cu luarea în considerație a tuturor intereselor provinciei", în rândul acestora fiind enumerați ca factori principali, marea și mica proprietate funciară, industria, meseriile și comerțul¹⁴. Dorința expresă ca "interesele fabricilor și a comerțului" să fie reprezentate în dietele provinciale, era în concordanță cu voința politică liberală a timpului, ce dorea să instituie un organism politic modern, menit să armonizeze toate interesele sociale existente la nivel provincial. Totodată, cabinetul Schwarzenberg a decis să consulte și provinciile în privința alcătuirii viitoarelor constituții și legi electorale provinciale.

În consecință, Ministerul de Interne din Viena comunica la 19 aprilie 1849 președintelui guvernământului provizoriu al Bucovinei, Eduard Bach, hotărârea privitoare la constituirea unui comitet local, menit să alcătuiască proiectul Constituției și al legii electorale provinciale. Acest comitet a fost alcătuit din episcopul ortodox Eugenie Hacman, din marii proprietari: Ioan von Mustăță, lordachi von Vasilco, Mihai von Zotta, Alexandru von Goian, Iacob von Miculi, Cristof von Petrovici, von Romașcan, von Gafenco și Mihail Zagorski, precum și din fostul căpitan al Bucovinei, Isăcescul, președintele Tribunalului provincial, Umlauff, consilierul cameral Schaulawy, comisarul districtual lassinski, primarul Cernăuțului, Suchanek, consilierii municipali Miculici și Schnirch și prefectul gimnazial Anton Kral, ca reprezentanți ai burgheziei locale. Comitetul a ales din rândurile sale o comisie formată din Mustăță, Miculi, Petrovici și Kral, căreia i s-a încredințat întocmirea celor două legi fundamentale¹⁵.

După redactarea acestora, comitetul s-a reunit în plenul său, în Cernăuți, începând din 12 mai 1849, sub președinția lui Eduard Bach, spre a definitiva cele două proiecte de lege. Acestea au fost finalizate de reprezentanții elitei politice provinciale la sfârșitul lunii iulie, în urma unor dezbateri aprinse, fiind înaintate de Bach Ministerului de Interne din Viena, la începutul lunii următoare, spre a fi supuse sancțiunii împăratului¹⁶.

Proiectul Constituției provinciale, după ce statua faptul că ducatul Bucovinei era o provincie a coroanei imperiului Austriei, având drept capitală orașul Cernăuți, stipula faptul că Dieta reprezenta provincia în acele interese care, prin Constituția imperială sau prin legile imperiale erau decretate drept probleme provinciale. Conform paragrafului 32 erau declarate drept chestiuni

de domeniul reprezentanței provinciale toate dispozițiile privitoare la cultura țării, la edificiile publice ce se ridicau din mijloacele provinciei, la așezămintele de binefacere, la evaluarea bugetului rezultat din veniturile provinciale, din administrarea averilor sale, din contribuțiile locuitorilor și din folosirea creditului țării, precum și la decontarea cheltuielilor ordinare și extraordinare ale provinciei. De asemenea, în competența Dietei erau date chestiunile referitoare la treburile comunale, ecleziastice și școlare, la cărăușiile publice, la întreținerea sau încartiruirea oștilor, precum și toate acele dispoziții care prin legile imperiale urmau a fi atribuite, în viitor, autonomiei provinciale¹⁷.

Dieta Bucovinei se compunea, după prevederile proiectului de lege, dintr-un număr de 48 de deputați, cuprinzând trei mari categorii ce încercau să reprezinte întreg ansamblul populației provinciei, pe criterii economico-sociale. Prima categorie cuprindea șaisprezece deputați ai comunelor rurale, ca reprezentanți ai micii proprietăți. Același număr de deputați reveneau categoriei marii proprietăți funciare care plătea cel mai mare impozit în țară. Din totalul acestor mandate de deputat, două reveneau Fondului Bisericesc bucovinean, în calitate de cel mai mare proprietar funciar, iar restul erau distribuite pentru întreaga provincie. La rândul lor, cei 16 deputați ai categoriei ocupațiilor burgheze constau din șase reprezentanți ai "intelighenției" și zece ai industriei și comerțului. În cadrul ambelor grupe, orașul capitală, Cernăuți, era privilegiat, revenindu-i patru mandate în cadrul "intelighenției", față de două provinciei și cinci în cadrul reprezentării comerțului și industriei. Din celelalte cinci mandate, orașelor Siret, Suceava și Rădăuți le reveneau câte un deputat, iar târgurilor Sadagura cu Vijnița și Câmpulung cu Gura Humorului câte un mandat.

Alegerea deputaților urma să se facă direct, însă pe baze cenzitare. Potrivit paragrafului 7 din proiectul Constituției provinciale, dreptul de a alege în sate, târguri și orașe era acordat tuturor persoanelor de sex masculin ce aveau drept de vot activ în comunele lor și care plăteau o contribuție directă în comunele rurale de 2 florini, în orașul Cernăuți de 4 fl., în orașele Rădăuți, Siret și Suceava de 3 fl., iar în restul târgurilor existente în provincie de 2 fl. 30 kr. Pentru alegerea celor 16 deputați ai comunelor rurale, Bucovina urma să fie împărțită în tot atâtea districte electorale, fiecare cu o populație de minimum 20 000 de locuitori. Dreptul de a alege în categoria marii proprietăți sau a marilor contribuabili, urma să fie exercitat de oricine se bucura de dreptul de vot activ într-o comună a ducatului Bucovinei și plătea o contribuție anuală directă de cel puțin 25 de florini. Cei doi reprezentanți ai Fondului Bisericesc erau aleși de membrii Consistoriului ortodox al Episcopiei Bucovinei, de egumenii mănăstirilor Dragomirna, Putna și Sucevița, precum și de ansamblul clerului de rit ortodox din provincie¹⁸.

În condițiile în care, la jumătatea secolului al XIX-lea, dezvoltarea provinciei pe cale burgheză reprezenta un deziderat al întregii societăți,

formulat în majoritatea petițiilor și memoriilor din anii 1848-1849, menit să schimbe structura predominant agrară a economiei Bucovinei și să asigure modernizarea socială și instituțională, reprezentanții elitei politice bucovinene au căutat să asigure “intelighenței”, prin proiectul legii fundamentale provinciale, posibilitatea unei cât mai largi implicări electorale, care să-i asigure și o cât mai largă participare în reprezentanța provincială. Ca atare, dreptul de a alege era acordat, fără condiționări de cens, tuturor funcționarilor de stat care au absolvit studii academice, ofițerilor, parohilor, clerului din înalta ierarhie, persoanelor care au dobândit un grad academic, avocaților și notarilor diplomați, precum și profesorilor publici care au absolvit studiile academice¹⁹.

Elegibilă în toate categoriile era socotită orice persoană care se afla în deplinătatea exercitării tuturor drepturilor civile și politice, avea cetățenia austriacă de cel puțin cinci ani sau era născută în Bucovina sau domiciliu aici de cel puțin cinci ani și care avea drept de vot activ în una din comunele urbane sau rurale ale provinciei. Onorabilitatea și vârsta minimă de 30 de ani constituiau alte condiții importante ale elegibilității. Deputații urmau a fi aleși pentru o durată de trei ani consecutivi, iar la încheierea mandatului puteau fi realeși. Proiectul legii fundamentale specifica faptul că, pe durata mandatului lor, reprezentanții marii proprietăți funciare nu primeau nici o despăgubire bănească. Aceasta urma să fie acordată doar deputaților comunelor rurale și ai orașelor, care nu domiciliau în Cernăuți, într-un quantum ce urma să fie stabilit ulterior de Dietă²⁰.

În conformitate cu prevederile Constituției imperiale, împăratul, în calitate de singur deținător al puterii supreme de stat în întreaga monarhie²¹, urma să convoace, la fel ea și în celelalte provincii, întrunirea anuală a Dietei Bucovinei, în orașul capitală a provinciei, Cernăuți, de regulă în luna noiembrie, pentru o durată de șase săptămâni. Suveranul, ca duce al Bucovinei, era cel care decreta închiderea sesiunii parlamentare, prelungirea ei sau dizolvarea reprezentanței provinciale. Lucrările sesiunii parlamentare anuale urmau a fi deschise prin discursul șefului administrației țării, ca locțiitor al împăratului-duce, privitor la problemele provinciei²².

Conform prevederilor Constituției provinciale, Dieta Bucovinei alegea din rândurile sale, cu majoritate absolută, pe președintele și pe vicepreședintele adunării, precum și un Comitet al țării, pentru toată durata sesiunii. În termenii legii fundamentale, acest comitet, compus dintr-un președinte, patru membri ordinari și patru supleanți, era responsabil în fața reprezentanței bucovinene pentru actele sale, fiind împuternicit să apere toate interesele ducatului și să supravegheze aplicarea legilor provinciale. În acest scop, acesta urma să se afle în legătură oficială permanentă, direct sau prin intermediul guvernatorului provinciei, cu ministerele centrale din Viena²³.

După finalizarea lor, atât proiectul de Constituție, cât și cel al legii electorale au fost prezentate opiniei publice din provincie prin intermediul

ziarului "Bucovina" al fraților Gheorghe și Alexandru Hurmuzaki. Referindu-se la prevederile legilor ce asigurau Bucovinei o dietă proprie, redacția gazetei sublinia că: "interesele cele mai mari ale țării fuseră luate în socotină pe cât se putea mai mult, iar măsura numerică a reprezentanței se conforma după trebuințele și bine întemeiatele pretensii ale osebitelor clase de locuitori". Ca urmare, exprimând dorința opiniei publice bucovinene, ca Ministerul de Interne din Viena să întărească cele două legi fundamentale, fără restrângeri sau schimbări esențiale, spre a fi supuse sancțiunii împăratului, editorialul redacțional conchidea că: "dacă această Constituție se va înființa odată, dacă întâi reprezentanți convinși de nemărginita însemnătate și sanctitatea chemării lor o vor aplica înțelepțește și cu pătrundere, atunci, aceeași s-ar preface într-o fântână nesecăuită de bunătăți pentru prezent și viitor"²⁴.

Constituția și legea electorală provincială pentru ducatul Bucovinei au fost aprobate, în urma insistențelor elitei politice bucovinene²⁵, prin patenta imperială din 29 septembrie 1850, într-o formă modificată, care păstra însă foarte multe din propunerile inițiale. În privința dietei, prevederile legii restrângeau la 24 numărul deputaților ce o alcătuiau, față de 48 propuși inițial. Din aceștia, șapte deputați reveneau marii proprietăți funciare, cinci orașelor și târgurilor și 12 comunelor rurale²⁶. Față de prevederile proiectelor inițiale, legile promulgate defavorizau populația urbană, "intelighenția" și burghezia în general, atât prin restrângerea drastică a numărului de mandate, cât și prin condiționarea exercitării dreptului de vot de plata unui impozit anual direct mărit de la 4 la 10 guldeni pentru orașul Cernăuți și de la 3 la 5 guldeni pentru celelalte orașe²⁷. În schimb, ca o reflectare a realităților economico-sociale existente în acel moment în provincie, noile legi fundamentale favorizau într-o anumită măsură mica proprietate rurală, prin menținerea unui număr destul de mare de deputați ai comunelor rurale în reprezentanța provincială.

Constituția provincială din anul 1850 nu va fi însă niciodată transpusă în practica politică, deoarece, odată cu introducerea neoabsolutismului în Monarhia de Habsburg, prin Patenta imperială din 31 decembrie 1851, Constituția imperială din 4 martie 1849 și toate legile rezultate din aceasta au fost suspendate²⁸. Deși regimul neoabsolutist a abrogat multe din cuceririle anilor 1848–1849, Bucovina și-a păstrat în continuare autonomia politico-administrativă, ca provincie de coroană.

În conformitate cu paragraful 35 din Patenta din 1851, ce stabilea înființarea unor comisii consultative, cu atribuții foarte restrânse, pe lângă administrațiile provinciale, în locul dietelor, Ministerul de Interne din Viena a cerut președintelui provinciei Bucovina, la 9 mai 1855, să înființeze o comisie care să întocmească statutele pentru viitorul Comitet al Țării²⁹. După mai multe dezbateri, în care au fost prezentate mai multe proiecte, comisia condusă de președintele țării, Franz von Schmück și alcătuită din episcopul Eugenie Hacman, marele industriaș Vincenz Manz von Mariensee, marii proprietari

Iordachi von Vasilco, Cristof von Petrovici, consilierii provinciali Ferdinand Sirzystie și Iacob von Miculi și primarul orașului Cernăuți, Josef von Orzynski, a înaintat autorităților vieneze propunerile sale, la începutul anului 1856³⁰.

Propunerile făcute, plecând de la faptul că Bucovina, alături de Salzburg, Carintia și Dalmația, se număra printre cele mai mici provincii ale monarhiei, susțineau alcătuirea unui Consiliu provincial lărgit, constituit din 16 membri, aleși pe baze censitare, pe o durată de șase ani consecutivi. Acest comitet, prin componența sa (câte doi membri pentru starea aristocratică, a clerului, a orașelor și a marii proprietăți nenobile, cinci pentru starea cavalerilor și trei pentru comunele rurale), semăna mai mult cu adunările de stări din trecut, decât cu o instituție politică modernă, alcătuită pe criterii democratice, așa cum se voise la 1848, în cazul dietei. Din rândurile consiliului urma să fie ales un comitet provincial restrâns la patru membri. Atribuțiile acestora erau restrânse la supravegherea modului de administrare a veniturilor și cheltuielilor provinciei, ca și a fondurilor instituțiilor culturale și de binefacere existente în Bucovina³¹. Însă, propunerile privitoare la comitetul provincial lărgit și restrâns, în cazul Bucovinei, la fel ca și pentru celelalte provincii imperiale, nu au fost aprobate de împărat.

Problema instituirii unei diete sau a unei camere legislative provinciale va intra în faza sa finală la începutul anilor șaiszeci ai secolului al XIX-lea, în condițiile unor conjuncturi legate de anularea statutului Bucovinei de provincie autonomă ce vor conduce, în cele din urmă, la rezolvarea sa definitivă. Reacția elitei politice și opiniei publice bucovinene față de hotărârea ministrului Goluchowski, din 26 aprilie 1860³², de desființare a guvernământului Bucovinei și de reincludere a acesteia în Galiția, ca un simplu district administrativ, a fost deosebit de vehementă. În numeroasele memorii și petiții înaintate Curții din Viena de oamenii politici bucovineni, în frunte cu Eudoxiu von Hurmuzaki și Iordachi von Vasilco, se cerea în mod insistent despărțirea Bucovinei de Galiția și restaurarea autonomiei, a guvernământului și a unei reprezentanțe provinciale proprii³³.

În urma schimbării cursului politic la Viena, ca urmare a înlocuirii, în decembrie 1860, a cabinetului federalist Rechberg-Goluchowski cu cel liberal-centralist condus de Anton von Schmerling³⁴, autoritățile centrale au îmbrățișat ideea revenirii Bucovinei la statutul anterior, de provincie autonomă, cerut atât de insistent de elitea politică bucovineană. Ca urmare, în conformitate cu prevederile diplomei din 20 octombrie 1860, referitoare la instituirea, în scop legislativ, a unui Consiliu imperial (Reichsrat) în capitala Monarhiei de Habsburg, cuprinzând reprezentanți din toate provinciile imperiale, inclusiv din țările coroanei maghiare, precum și la constituirea dietelor provinciale, Ministerul de Interne din Viena a cerut, în ianuarie 1861, propuneri din Bucovina privitoare la numărul și alcătuirea viitoarei reprezentanțe provinciale. După consultarea cu un comitet alcătuit din episcopul Eugen Hacman, din marii

proprietari Iordachi von Vasilco, Nicolae von Petrino, Iancu von Mustață, Mihai von Capri și Iancu von Costin, precum și din președintele Camerei de Comerț și Industrie, Wilhelm von Alth, căpitanul districtului bucovinean, Iacob von Mikuli a înaintat la 15 februarie propunerile cerute. Acestea prevedeau alcătuirea unei diete compuse din 33 de deputați provenind din aproape toate clasele și categoriile sociale și anume: din episcopul ortodox, dintr-un prelat romano-catolic și un reprezentant al Consistoriului episcopal ortodox, din cinci reprezentanți ai orașelor, unul al Camerei de Comerț și Industrie, 13 ai marii proprietăți funciare și 11 ai micii proprietăți sau ai comunelor rurale³⁵. Numărul deputaților, raportat la numărul locuitorilor provinciei, făcea ca un mandat în dietă să revină la aproximativ 14 000 locuitori.

Prin Patenta imperială din 26 februarie 1861 care dădea tuturor dietelor provinciale din imperiu o organizare oarecum uniformă, se recunoștea și pentru Bucovina statutul de țară de coroană, cu titlul de ducat și cu o dietă proprie, promulgându-se totodată, pe lângă Constituția provincială și legea electorală³⁶. Aceste două legi fundamentale reliau, în general, prevederile statutului provincial stabilit în 1850 și țineau cont doar parțial de propunerile făcute de elita politică bucovineană.

Noua Constituție și legea electorală pentru ducatul Bucovinei declarau Dieta drept cel mai înalt organ al puterii în reprezentarea și administrarea intereselor provinciei. Dieta sau camera legislativă provincială era compusă din 30 de membri aleși pentru șase ani consecutivi. Mandatele erau împărțite între episcopul greco- neunit al Bucovinei, care avea loc și drept de vot în adunare, ca virilist și 29 de deputați aleși de ansamblul populației provinciei, în trei mari curii sau colegii electorale, împărțite conform principiului reprezentării proporționale a intereselor. Primei curii, cea a marii proprietăți funciare, îi reveneau zece deputați. Colegiului orașelor și a Camerei de comerț și industrie îi erau destinate șapte mandate, iar celei de-a treia curii, a comunelor rurale sau a micii proprietăți, îi reveneau doisprezece deputați³⁷. Comparativ cu prevederile legii electorale din anul 1850, prin noua legislație, ponderea marii proprietăți și a clasei burgheze, în ansamblul său, în reprezentanța provincială a fost întărită, prin creșterea numărului deputaților de la 7 la 10, în cazul primei categorii și de la 5 la 7, în cazul celei de-a doua categorii.

În general, cadrul democratic al noii legi fundamentale în Bucovina, la fel ca în întreaga Monarhie de Habsburg³⁸, a fost oarecum limitat, dat fiind faptul că menținea un drept electoral destul de restrâns, care favoriza marea proprietate. Această chestiune va determina un anumit specific în alcătuirea Dietei Bucovinei, ce se va menține până la noua reformă electorală din 1910.

Legea electorală din 1861 făcea referiri distincte, în funcție de fiecare curie în parte, în privința circumscripțiilor electorale și a locurilor în care urmau să se desfășoare alegerile. Astfel, se specifica că ducatul Bucovinei urma să formeze un singur district electoral pentru alegerea deputaților din clasa marii

proprietăți, orașul Cernăuți fiind desemnat drept loc al alegerii. Clasa marii proprietăți a fost împărțită în două corpuri electorale, din care primul alegea doi deputați, iar al doilea opt. Primul corp era constituit din înalta ierarhie ecleziastică ortodoxă, din membrii cu drept de vot ai Consistoriului episcopal ortodox al Bucovinei și din egumenii mănăstirilor Dragomirna, Putna și Sucevița. Deputații acestui corp urmau să reprezinte interesele Fondului bisericesc greco-neunit, în calitate sa de mare proprietar funciar, precum și pe cele generale ale bisericii ortodoxe, ca una ce deținea întâietatea, prin numărul enoriașilor, în rândul confesiunilor existente în provincie. Această grupă era asemănătoare cu curia prelaților din Tirol, cu deosebirea că acolo aceasta era o curie independentă, ce nu aparținea marii proprietăți funciare, ca în Bucovina.

Cel de-al doilea corp electoral era alcătuit din restul marilor proprietari cu drept de vot în această clasă. Alegători în această clasă erau considerați toți cei care erau majori, aveau cetățenia austriacă și stăpâneau o moșie întabulată de pe urma căreia plăteau un impozit anual direct de cel puțin 100 de guldeni³⁹. Alegerea deputaților pentru Dietă se făcea, în cazul primului corp electoral, la invitația președintelui țării (Landespräsident), prin trimiterea buletinelor de vot, iar în cel de-al doilea corp, prin alegeri directe, după principiul obținerii majorității absolute⁴⁰.

În privința curiei orașelor și a Camerei de comerț, legea electorală stabilea că orașului capitală, Cernăuți, cu o populație de 26 345 locuitori, îi reveneau două mandate de deputat, iar orașelor Rădăuți, Siret și Suceava, cu 7249, 5653 și 6012 locuitori, câte un mandat separat. Fiecare oraș alcătua un district electoral aparte. Camera de comerț și industrie din Cernăuți urma să aleagă în Dietă doi deputați, corpurile electorale fiind alcătuite din totalitatea membrilor și a înlocuitorilor lor din fiecare cameră. Dreptul de vot era condiționat de plata unui impozit anual direct de cel puțin 10 florini în Cernăuți și de 5 florini în restul orașelor. Alegerea deputaților orașelor și ai Camerei de comerț și industrie se făcea în mod direct de primele două treimi din cei mai impuși la dări membri ai comunelor urbane⁴¹.

În scopul alegerii deputaților comunelor rurale, legea stabilea constituirea a 12 districte electorale grefate pe districtele politice existente în Bucovina la acea dată, anume: 1. Cernăuți, 2. Coțmani, 3. Rădăuți, 4. Sadagura, 5. Siret, 6. Storojineț, 7. Suceava, 8. Vășcăuți, 9. Zastavna, 10. Vijnîța cu Putila, 11. Gura Humorului cu Solca, 12. Câmpulung cu Dornă⁴². Fiecare district electoral rural alegea un deputat. Alegerea deputaților în curia comunelor rurale se făcea indirect, prin electori. Comunele rurale din district urmau să aleagă un elector la 500 locuitori. Localităților ce aveau populația sub cifra stabilită, le revenea tot câte un elector. Electorii fiecărei comune erau aleși de primele două treimi din totalitatea celor ce plăteau un impozit anual direct pe venitul realizat, de minimum 3 florini, și care aveau drept de vot activ. Legea stabilea că, în categoria electorilor, pe lângă cei aleși, intrau ca electori de drept, proprietarii

de moșii care plăteau un impozit anual pe venitul realizat mai mic de 100 florini și, prin urmare, nu intrau în curia mării proprietăți. Pentru alegerea deputaților în curia comunelor rurale, electorii se reuneau, spre a-și exercita dreptul de vot, în localitatea în care își avea reședința administrația politică districtuală⁴³.

Ca deputat în Dieta sau camera legislativă a Bucovinei putea fi aleasă orice persoană de sex masculin, în vârstă de 30 de ani împliniți care avea cetățenia austriacă și se afla în deplina folosință a drepturilor cetățenești și care îndeplinea toate condițiile spre a fi ales în una din curiile electorale ale provinciei. De la dreptul de a alege și a fi ales erau excluse persoanele ce au fost recunoscute vinovate pentru diferite infracțiuni sau cele aflate în cercetare pentru cauze penale⁴⁴.

Câțiva ani mai târziu, legea electorală comunală din anul 1863 și statutul orașului Cernăuți din 1864 au încercat să lărgescă baza socială electorală. Noile legi introduceau prevederea că în comunele urbane și rurale, pe lângă cei ce plăteau impozit, aveau drept de vot și alți locuitori, pentru care criteriul de acordare a drepturilor electorale nu mai era censul plătit, ci meritul câștigat în societate. În rândurile acestora intrau preoții confesiunilor creștine și rabinii comunităților evreiești locale, ofițerii aflați în retragere, doctorii și persoanele care au obținut un titlu academic la una din universitățile din monarhie, directorii școlilor populare și ai instituțiilor de învățământ, de nivel superior, aflate pe teritoriul comunei, învățătorii și profesorii, precum și cetățenii de onoare ai comunelor⁴⁵. Aceste prevederi legislative aveau menirea de a lărgi accesul "intelighenției", al profesiunilor liberale și al birocraților spre vârful puterii politice locale, în condițiile în care, la acea dată, Bucovina era o zonă cu o economie predominant agrară⁴⁶, cu o slabă dezvoltare industrială și urbană⁴⁷.

Legea electorală din anul 1861 specifica că deputații aleși în Dieta sau camera legislativă a Bucovinei nu puteau fi revocați de electorii lor. După încheierea perioadei legislative a reprezentanței provinciale, ca și în cazul depunerii mandatului înainte de termen, aceștia puteau fi realeși pentru o nouă legislatură. În cazul decesului sau al retragerii unui deputat se organizau noi alegeri, de completare a locului rămas vacant⁴⁸.

În conformitate cu prevederile Constituției provinciale din 1861, Dieta sau camera legislativă a Bucovinei era chemată să aleagă din rândurile sale pe cei cinci deputați, ce reveneau acestei provincii spre a o reprezenta în Consiliul imperial (Reichsrat) din Viena. Pentru această alegere, deputații din reprezentanța provincială alcătuiau trei mari curii electorale. Viriliștii, stabiliți prin legea electorală și cei 10 deputați ai mării proprietăți formau curia întâi și alegeau doi membri în Camera deputaților din capitala imperiului. Curia a doua era alcătuită din reprezentanții orașelor și ai Camerei de comerț și industrie, având dreptul la un mandat. În fine, din rândurile celor 12 deputați ai comunelor rurale, ce formau curia a treia, erau aleși doi deputați⁴⁹.

Legile fundamentale de organizare provincială stipulau faptul că împăratul numea din rândurile membrilor adunării pe căpitanul țării (Landeshauptmann) și pe locțiitorul acestuia, pentru conducerea lucrărilor dietei, pe toată durata perioadei legislative. Numirea acestora s-a făcut, încă din primele perioade legislative, în funcție de rezultatele obținute la alegeri de fiecare facțiune politică, căpitanul țării aparținând, de regulă, majorității parlamentare din cameră. Stipulațiile legislative instituiau obligația căpitanului țării de a deschide, a conduce și de a închide lucrările reprezentanței provinciale. În fața lui depuneau jurământul de credință față de monarhie și suveran deputații ce se aflau la începutul mandatului parlamentar. Totodată, acesta cumula și funcția de președinte al Comitetului țării.

Comitetul constituia organul permanent, administrativ și executiv, al reprezentanței provinciale, ales pentru întreaga durată a unei perioade legislative dietale, până la alegerea unei noi diete. Pe lângă președinte, în componera acestuia intrau încă patru membri, aleși din rândul adunării provinciale și anume, câte unul din clasa electorală a marii proprietăți, din cea a orașelor și a Camerei de comerț și industrie, din cea a comunelor rurale și unul ca reprezentant al Dietei, în ansamblul său. Membrii Comitetului țării aveau obligația de a avea reședința în orașul Cernăuți, în toată perioada mandatului lor. Pentru aceasta ei urmau să primească o despăgubire anuală, într-un quantum stabilit de Dieta Bucovinei⁵⁰.

Datorită permanenței sale, comitetul era instituția puterii politice locale, menită să reprezinte interesele Bucovinei în toate afacerile imperiale, având datoria de a apăra integritatea provinciei și de a administra și proteja toate fondurile și instituțiile aflate sub oblăduirea sa. Totodată, acestuia îi incumba obligația de a face Dietei propuneri de abrogare, modificare sau promovare a legilor provinciale⁵¹. După prevederile instrucțiunii pentru Comitetul țării, acesta avea îndatorirea de a prezenta la începutul fiecărei sesiuni a Dietei Bucovinei, un raport anual cuprinzător asupra finanțelor provinciei, problema stabilirii bugetului provincial fiind una de bază⁵².

Prin hotărârea împăratului, în calitate de deținător suprem al puterii de stat în monarhie și în provincie, ca duce al acesteia, camera legislativă a Bucovinei era convocată în sesiune, o dată pe an, în orașul Cernăuți, spre a discuta în ședință publică afacerile din domeniile care îi reveneau prin legile imperiale⁵³. De competența legislativă a reprezentanței provinciale erau declarate toate problemele privitoare la cultură, școală și biserică, afacerile comunale, construcțiile publice ridicate cu mijloacele financiare ale provinciei, întreținerea și încartiruirea trupelor, administrarea veniturilor și a creditului provincial ș.a.⁵⁴. Toate proiectele de legi, după adoptarea lor în Dietă, erau înaintate, prin intermediul Ministerului de Interne din Viena, spre sancționare împăratului. După sancționare, legile erau aduse la cunoștința tuturor, prin publicarea lor în "Foaea legilor și ordinăciunilor pentru ducatul Bucovinei".

După publicarea legii electorale, la 26 februarie 1861, în luna martie a urmat o scurtă campanie electorală care a premers alegerile dietale. În timpul acesteia s-a făcut remarcată activitatea unor reprezentanți ai elitei românești, atât din rândul marii proprietăți, precum Iordachi von Vasilco, Gheorghe von Hurmuzachi, Ioan baron von Mustață ș.a., cât și a tineretului intelectual, îngrijorați de posibilitatea dominării vieții politice provinciale de elemente din afara provinciei, ca în trecut. În mesajul lor electoral, aceștia militau pentru a asigura națiunii române o reprezentare conformă cu dreptul istoric și cu numărul locuitorilor⁵⁵.

După desfășurarea alegerilor, la 6 aprilie 1861, a fost inaugurată viața parlamentară în Bucovina, prin convocarea în sesiune a primei Diete, în sala Primăriei din Cernăuți, sub președinția episcopului ortodox Eugenie Hacman, desemnat drept căpitan al țării și în prezența președintelui provinciei, Wenzel Ritter von Martina, ca reprezentant al împăratului- duce în reprezentanța provincială⁵⁶.

Prin aceasta se instituia în Bucovina Dieta sau camera legislativă, cea mai înaltă instituție politică provincială, pentru a cărei înființare elita politică românească, și nu numai ea, s-a străduit vreme de mai mult de un deceniu. Noua instituție politică, supusă unui permanent proces de democratizare, a asigurat, până la sfârșitul Monarhiei de Habsburg, cadrul de manifestare pentru toate forțele politice din provincie, constituind singurul centru din imperiu în care românii și-au putut dezvolta, timp de mai bine de o jumătate de secol, un lung și fructuos exercițiu al vieții parlamentare.

¹ Pentru aspectele teoretice ale "modernizării" vezi: Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte*, Göttingen 1975; Peter Wehling, *Die Moderne als Sozialmythos: zur Kritik sozialwissenschaftlicher Modernisierungstheorien*, Frankfurt am Main ș.a. 1992.

² Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, Editura Enciclopedică, București 1997, p. 436-438.

³ Arhivele Naționale-Filiala Suceava, colecția Documente, XIII/35; vezi și documentul publicat în Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, București 1982, p. 609 și urm.

⁴ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Fundația Academică "A. D. Xenopol", Iași 1998, p. 77-78.

⁵ Arhivele Istorice Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 2/1848, f. 5.

⁶ *Ibidem*, f. 10-11.

⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁸ *Ibidem*, f. 1-2.

⁹ "Bucovina". *Gazetă românească pentru politică, religie și literatură*, Cernăuți, nr. 10/1849; I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848-1850 dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzachi*, Cernăuți 1899, p. 17-18.

¹⁰ Arhivele Naționale-Filiala Suceava, colecția Documente, XII/64; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. De la administrația militară la autonomia provincială (1774–1862)*, vol. I, Editura Academiei Române, București 1993, p. 402–403.

¹¹ I. G. Sbiera, *op. cit.*, p. 22–23.

¹² Reichs-Gesetz-Blatt, Wien, nr. 50/1849.

¹³ Erika Weinzierl, *Föderalismus und Zentralismus in dem Verfassungs Kämpfen des 19. Jahrhunderts*, în volumul: *Der Österreichische Federalismus und seine historischen Grundlage*, Verlag Ferdinand Hirt, Wien 1972, p. 110.

¹⁴ Wilhelm Brauner, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der Österreichisch-Cisleithanischen Reichshälfte. 1867–1918*, în volumul: *Der Parteienwesen Österreich-Ungarn*, editat de Gabor Erdody, Akademiai Kiado, Budapest 1987, p. 18.

¹⁵ Arhivele Istorice Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 3/1849.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Wilhelm Brauner, *op. cit.*, p. 16.

²² Arhivele Istorice Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr.3/1849.

²³ *Ibidem.*

²⁴ "Bucovina". Gazetă românească pentru politică, religie și literatură, Cernăuți, nr. 29, 31/1849.

²⁵ I. G. Sbiera: *op.cit.*, p. 25.

²⁶ Reichs-Gesetz-Blatt, Wien, nr. 21/1850.

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ Hugo Hantsch, *Die Geschichte Österreichs*, vol.2, Graz-Wien-Köhlh Reihn 1955, p. 368–369.

²⁹ Allgemeine Verwaltungs Archiv Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, K. 991, Prt. nr. 1076/1856.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem*, Prt. nr. 1094/1856.

³² Reichs Gesetz Blatt, Wien, nr. 107/1860.

³³ Arhivele Istorice Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 6/1860; Reimund Fr. Kaindl, *Geschichte der Bucovina*, vol. III, Czernowitz 1898, p. 28 și urm.; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 431 și urm.

³⁴ Erich Zöllner, *op. cit.*, vol. II, p. 501–502.

³⁵ Arhivele Istorice Centrale București, fond Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne, mapa 2, dosar nr. 7/1861.

³⁶ Reichs Gestz Blatt, Wien, nr. 20/1861, anexa II, p (Bucovina), p. 297 și urm.

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Oesterreich*, vol. I, Wien-Leipzig, p. 51–52.

³⁹ Allgemeine Verwaltungs Archiv Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, K. 991, Landtags-Wahlordnungs für das Herzogtum Bukowina, § 1–2; Reichs Gestz Blatt, Wien, nr. 20/1861, anexa II, p. (Bucovina).

⁴⁰ *Ibidem*, § 9–10.

⁴¹ *Ibidem*, § 12.

⁴² *Ibidem*, § 6.

⁴³ *Reichs Gesetz Blatt*, Wien, nr. 20/1861, anexa II, p. (Bucovina), § 13, 14, 15.

⁴⁴ *Ibidem*, § 17, 18.

⁴⁵ *Gesetz- und Verordnungs-Blatt für das Herzogthum Bukowina*, Czernowitz 1863, VII. Stück, nr. 9; 1864, II. Stück, nr. 3.

⁴⁶ Roman Sandgruber, *Österreichische Agrarstatistik. 1750–1918, Wirtschafts und Sozialstatistik Österreich-Ungarn*, vol.II, Wien 1978, p. 222.

⁴⁷ În anul 1861, dintr-un total al populației de 456.920 locuitori, doar 14.984 locuitori capi de familie aveau o ocupație de tip orășenesc, cf. Arhivele Istorice Centrale, fond Guvernământul Bucovinei, dosar 7/1861, f. 72.

⁴⁸ *Reichs Gesetz Blatt*, Wien, nr. 20/1861, anexa II, p. (Bucovina), § 6, 7, 18.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 107/1861, § 16.

⁵⁰ *Allgemeine Verwaltungs Archiv Wien*, Ministerium des Innern, Präsidiale 33, K. 991.

⁵¹ *Ibidem*, K. 939, nr. 5629.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Reichs Gesetz Blatt*, Wien, nr. 20/1861, anexa II, p. (Bucovina), § 4, 8.

⁵⁴ *Ibidem*, § 18.

⁵⁵ Teodor Balan, *op. cit.*, p. 63–64; idem, *Un capitol din viața parlamentară a Bucovinei*, în: "Codrul Cosminului", Cernăuți, tom. 8/1933, p. 464 și urm.

⁵⁶ *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, 1861, Czernowitz, p. 1 și urm.